

Estiu 2015

L'inici d'un nou cicle polític a Amèrica Llatina

Manuel Alcántara Sáez

Professor de Ciència Política

Universidad de Salamanca

Director de Flacso España

Parlar de cicles i agrupar els països en àrees geogràfiques és un recurs molt emprat per obtenir un millor coneixement de la realitat, encara que també amagui la imprecisió de les dates i l'heterogeneïtat regional. Sota aquesta premissa, Amèrica Llatina, un conjunt de països extremadament divers, va celebrar l'any 2014 vuit eleccions presidencials culminant un cicle polític que havia començat a articular-se una dècada abans.

Aquests processos electorals van tenir com a denominador comú la continuïtat dels governs existents revalidats pels electorats. En efecte, només a Costa Rica i a Panamà es va donar el canvi gràcies a la conquesta del poder per part fórmules polítiques noves, mentre que a Bolívia, Brasil i Colòmbia es van reelegir els seus presidents, i a El Salvador i Uruguai es va revalidar el mandat dels partits en el govern, mentre que a Xile es va produir una mena de "continuisme interromput".

Al llarg de la dècada, en el panorama polític llatinoamericà s'ha donat un alt grau de permanència presidencial amb la congelació de noms que han fet que les fotos de les cimeres presidencials presentin diferències mínimes en la seva composició. És el cas dels Kirchner, d'Evo Morales, de Rafael Correa, de Daniel Ortega i d'Hugo Chávez, fins a la seva mort. Però també de presidents que van acumular dos períodes de mandat com van ser Lula Da Silva, Leonel Fernández i en l'actualitat Michelle Bachelet, Juan Manuel Santos, Dilma Rousseff i Tabaré Vázquez. Això pot explicar-se fonamentalment per quatre raons.

En primer lloc, perquè aquest lapse coincideix amb la "dècada guanyada" en termes econòmics que ha viscut Amèrica Llatina sobre la qual la gran crisi financera mundial tot just la va començar a colpejar a partir de l'any 2009. L'increment en la demanda de matèries primeres (minerals i agrícoles), la pujada dels seus preus (sobretot del petroli) i haver realitzat amb anterioritat unes reformes estructurals que van suposar l'existència d'un sector financer ja sanejat, van permetre superàvits fiscals mitjançant els quals es van atendre àmplies polítiques de despesa pública social.

El segon terme, perquè el presidencialisme regnant des de 1994 ha ampliat la seva fortalesa a través de canvis constitucionals que han comportat la possibilitat de la reelecció. D'entre els grans països només Mèxic persisteix en l'expressa prohibició permanent de la reelecció presidencial.

Una tercera raó té a veure amb els partits que es troben immersos en un seriós procés de desinstitucionalització que porta, com a contrapart, que la política segueixi un patró en el qual els candidats s'imposen als partits. Això és especialment obvi en el món andí sense deixar de banda Guatemala, Panamà o Paraguai i, en certa mesura, el Brasil.

En darrer lloc, cal no menysprear que Amèrica Llatina està vivint una època política inèdita en la seva història. Des de la dècada de 1980, com a mitjana general, de manera continuada i afectant a tots els països, amb excepció de Cuba, la regió viu un moment en què la democràcia és l'única legitimitat plausible. Els seus governants són triats mitjançant processos electorals periòdics, lliures i competitius, i els resultats són acceptats en gran mesura pels electors i per instàncies d'observació internacional independents. Aquesta circumstància permet parlar d'onades generacionals que s'ajusten amb els cicles demogràfics de les societats. Doncs bé, per raons vegetatives sembla que un cicle generacional nou està a punt de néixer.

En aquest escenari l'any 2015 es presenta com un any de transició: Argentina i Guatemala tindran eleccions presidencials, i Mèxic i Veneçuela comicis legislatius, després dels de fa tot just dos mesos a El Salvador. Possiblement, Argentina suposi el cas més clar que de separació entre el cicle que acaba i el que s'inicia, ja que la família Kirchner deixarà d'estar al capdavant del Poder Executiu (que reté des de 2003) i possiblement una figura política amb un perfil molt diferent arribi a la Casa Rosada (independentment que sigui peronista o no). D'altra banda, l'opinió pública assenyalava la necessitat de posar atenció a nous temes com ara la violència, la corrupció, la desigualtat i la pobresa crònica.

La violència s'enquista de manera sistèmica a Mèxic des de fa una dècada en una espiral sinistra que incorpora el narcotràfic en connivència amb forces dels aparells de seguretat de l'Estat. D'altra banda, i en termes de la vida corrent, fa que la convivència sigui extremadament difícil en molts nuclis urbans centreamericans com pot ser el cas de San Pedro Sula a Hondures o de Sant Salvador, però també de les capitals sud-americanes com passa a Caracas. L'única bona expectativa pel moment s'entreu en el possible èxit dels acords de pau entre el govern colombià i les guerrilles de les FARC i del FLN. Per la seva banda, la corrupció, que és un mal punyent per a la majoria de les democràcies, s'ha acarnissat recentment en dos països que es presentaven com a models del passat immediat com són Brasil i Xile. Mentre que en el cas del primer se centra en el gegant públic PETROBRAS, en el segon ha aflorat en una metastasi amb nombrosos focus que parlen d'una classe política que se sent impune. La desigualtat i la pobresa, tot i els avenços registrats en la disminució de les seves taxes en els últims cinc lustres i el fet que uns 60 milions de persones hagin sortit de la pobresa incorporant-se a les classes mitjanes, segueixen limitant seriosament el desenvolupament llatinoamericà.

El caràcter sistèmic d'aquests problemes requereix que la seva complexitat hagi de ser abordada mitjançant mesures que ni les experiències neoliberals ni les de caràcter populista les han tingut en compte. Em refereixo molt especialment a reformes fiscals que incrementin la recaptació a través d'una fiscalitat progressiva. En efecte, l'any 2013 els ingressos tributaris dels estats van arribar al 21,3% del PIB, que si bé suposa un increment de set punts respecte al període 1990-2013, la xifra es troba encara 13 punts percentuals per sota de la mitjana dels països de la OCDE –que és del 34,1%. Incrementar la pressió i la recaptació fiscal portaria no només avançar en

l'adopció de polítiques redistributives sinó també reforçar les estructures mínimes dels estats que encara segueixen estant absents, crear una administració pública més professionalitzada, i impulsar polítiques educatives per assegurar la potenciació del capital humà.

Finalment, un última i necessària demanda seria una nova manera de fer política diferent del presidencialisme cabdillista que fes factible els grans pactes d'estat on tinguessin cabuda tant les forces polítiques o bé sectors socials i econòmics mínimament representatius.

